

3. Krylov M. P., Gritsenko A. A. Regionalnaya i etnokulturnaya identichnost v rossiysko- ukrainskom i rossiysko-beloruskom porubezhe: istoricheskaya pamyat i kulturnyie transformatsii // LABIRINT. Zhurnal sotsialno-gumanitarnyih issledovaniy # 2, 2012. S. 28 – 42.
4. Lunov, Vitalii, The Phenomenon of Genetic Similarity as Factors of Political Socialization // SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2636188>
5. Mifyi narodov mira: Entsiklopediya v 2 t. T.2 / Gl. red. Tokarev S. — M., 1994. — 893 s.
6. Stefanenko, T. G. Etnopsihologiya / T. G. Stefanenko - M.: Aspekt Press, 2004. - 368 s.
7. Soldatova G.U. Psihologiya mezhetnicheskoy napryazhennosti. – M.: Smyisl, 1998. – S. 40-63.
8. Stephan, W. G., Stephan, C. W. An integrated Threat Theory of Prejudice / W. G. Stephan, C. W. Stephan II Reducing prejudice and discrimination / ed. by. S. Oscanp: Lawrence Erlbaum associates, Mahwah, New Jersey, 2000. -P. 23-44.
9. Szarota, Piotr. Przyjaźń pod mikroskopem. Problemy metodologiczne w badaniach nad funkcjonowaniem relacji przyjacielskich / Piotr Szarota // Psychologia Społeczna. 2014 tom 9 1 (28) P. 28–36.

Lunov, V.Ye. Psychology of ethno-social distancing of groups in Ukrainian south-east borderlands in the context of safety. The article presents the results of research on social distancing of ATO (anti-terrorist operation) residents and internally displaced persons from certain regions of Ukraine and other countries. Social distance changing is considered in the context of individuals' security perception. The author suggests that during the armed conflicts with the signs of a civil war, the social, cultural, religious, linguistic and other identities are likely to be declarative, while group behaviors are mostly regulated by the levels of security perceived by the group with which the individuals identify themselves.

The results of observations and research analysis allow suggesting the existence of a specific borderland ethnic identity and locus of orientation among borderland (border regions) ethnos.

Keywords: borderland mentality, social distance, ATO residents, displaced persons, eastern Ukrainian borderlands, southern Ukrainian borderlands.

Відомості про автора

Луньов Віталій Євгенійович, кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Lunov Vitalii Ye., PhD, Associate Professor, Leading Research Fellow, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: lunov_vitaliy@ukr.net

УДК 159.9:008

Москаленко В.В.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНКУЛЬТУРАЦІЯ

Москаленко В.В. Соціалізація як інкультурація. У статті проаналізовано сутність феномену інкультурації через змістовні характеристики його структурних складових. Показано зв'язок понять «аккультурація» і «соціалізація». Визначено теоретичні підходи до вивчення інкультурації. Основну увагу приділено аналізу змістовних характеристик когнітивного, афективного та конативного компонентів інкультурації, розглядається їх конфігурація, в якій визначено домінуючу функцію конативного компоненту. Зроблено висновок, що процес інкультурації більшою мірою визначається змінами, пов'язаними з культурною ідентичністю, яка визначає стратегії засвоєння культури нового середовища, а також типи кросс-культурних процесів у суспільстві. Описано моделі зміни культурної ідентичності: асиміляція, інтеграція, сепарація, маргіналізація.

Ключові слова: соціалізація, імміграція, мігранти, переселенці, інкультурація, культурна трансмісія, аккультурація, міжкультурна адаптація, інтеграція, асиміляція, сепарація, маргіналізація.

Москаленко В.В. Социализация как инкультурация. В статье анализируется проблема инкультурации, в частности, выясняется сущность этого феномена, рассматриваются характеристики его структурных компонентов. Показана связь инкультурации с процессом социализации личности. Определены теоретические подходы в изучении инкультурации. Основное внимание уделено анализу содержательных характеристик когнитивного, аффективного и конативного компонентов инкультурации, рассматривается их конфигурация, в которой доминирующую функцию выполняет конативный компонент. Сделан вывод, что процесс инкультурации в большей степени детерминирован изменениями, связанными с культурной идентичностью, которая определяет стратегии усвоения новой культуры, а также типы кросс-культурных процессов в обществе. Описаны модели изменений культурной идентичности: ассимиляция, интеграция, сепарация, маргинализация.

Ключевые слова: социализация, иммиграция, переселенцы, инкультурация, культурная трансмиссия, аккультурация, межкультурная адаптация, интеграция, ассимиляция, сепарация, маргинализация.

Постановка проблеми. У широкому розумінні інкультурація – це процес освоєння культури даною спільністю чи суспільством. У цьому плані інкультурація є однією з важливих функцій соціалізації особистості, бо без освоєння людиною різноманітних практик культури, зокрема й практик передачі від покоління до покоління соціального досвіду, неможливе становлення соціальності людини, оформлення її в

особистість. Отже, соціалізація є інкультурацією, якщо розглядати її з боку закономірностей входження людини в культуру народу. Розуміння закономірностей, механізмів засвоєння культури народу є важливим у зв'язку з процесами глобалізації суспільства, формуванням поліетнічних спільнот, які супроводжуються міграцією населення. Обмін культурами зазвичай має нерівнозначний характер, що зумовлює напругу в групах у зв'язку з необхідністю прилаштовуватись до нових етнокультурних норм. Дана обставина актуалізує потребу у більш глибокому дослідженні процесів адаптації людини до культурних норм суспільства. Проблема інкультурації стосується багатьох питань, які можна розглядати у таких вимірах соціалізації: вертикальному (передача норм культури від покоління до покоління) і горизонтальному (засвоєння норм культури інших народів). Останнім часом ця проблема актуалізувалась у зв'язку із загостренням політичної ситуації у світі; що спричинило хвилю міграції населення, появу біженців з небезпечних регіонів. Усе це гостро поставило питання соціальної адаптації, інкультурації, соціалізації, ресоціалізації особистості тощо.

Мета статті – визначити сутність та проаналізувати змістовні характеристики інкультурації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Поняття «інкультурація»* було введено в науку американським культур-антропологом М. Херсковицем, який розумів його як входження дитини в культуру свого народу. Він розрізняв поняття «соціалізація» та «інкультурація». Перше він розумів як інтеграцію індивіда в людське суспільство, як набуття ним досвіду, який потрібен для виконання соціальних ролей. В процесі інкультурації, на думку М. Херсковиця, індивід засвоює властиві культурі світорозуміння і поведінку, в результаті чого у нього формується схожість з членами даної культури за показниками когнітивної, емоційної та поведінкової психічних сфер. За цими ж показниками в процесі інкультурації формуються культурні відмінності від представників інших культур [8].

Різні автори по-різному тлумачать відмінності між поняттями «соціалізація» та «інкультурація». Так, М. Мід розуміє соціалізацію як соціальне наuczіння взагалі, а інкультурацію як реальний процес наuczіння, яким він відбувається в специфічній культурі. Д. Мацумото розрізняє ці поняття по тому, що соціалізація більше стосується процесу і механізмів, завдяки яким люди пізнають соціальні і культурні норми, а інкультурація – стосується продуктів процесу соціалізації – суб'єктивних, базових, психологічних аспектів культури. Тим не менш усі дослідники підкреслюють більшу універсальність соціалізації, а у визначені інкультурації підкреслюють її специфічність [6].

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Основним механізмом інкультурації вважається *культурна трансмісія*. Поняття «культурна трансмісія» включає як соціалізацію, так і інкультурацію та являє собою механізм, за допомогою якого етнічна група «передає себе у спадок» (Г. Беррі) своїм новим членам, передусім, дітям. Виділяють три види трансмісії: вертикальну, горизонтальну і непряму. Вертикальна трансмісія, в процесі якої культурні цінності передаються від батьків до дітей; горизонтальна трансмісія, коли від народження до дорослості дитина засвоює соціальний досвід і традиції культури у спілкуванні з однолітками; непряма трансмісія, за якої індивід навчається в спеціалізованих інститутах соціалізації (школах, вузах), а також на практиці – у оточуючих його родичів, старших членів спільноти, сусідів [7].

Процес інкультурації триває у людини все життя, починаючи з моменту народження. Компетентності в культурі людина набуває через стихійні форми соціалізації в результаті набуття власного досвіду. Слід підкреслити, що інкультурація є невід'ємною стороною соціалізації: не існує соціалізації без інкультурації, і навпаки. Становлення людини неможливе без входження в культуру. Цей процес відбувається поетапно. Першим і основним *етапом інкультурації* є дитинство, коли людина засвоює основи культури свого народу - культурні традиції, мову, норми і цінності культури. В літературі наголошується на важливості цього етапу в загальному процесі соціалізації, особлива увага приділяється засвоєнню рідної мови як фактору, що впливає на формування світогляду особистості [2, 6]. На етапі дитинства діють стихійні механізми інкультурації: дитина пасивно сприймає культурні впливи. Другий етап інкультурації – це зрілість. На етапі дорослості особистість сприймає культурні впливи вибірково, крізь призму сформованих норм культури на попередньому етапі. На цьому етапі інкультурація характеризується переривчастістю і стосується лише окремих фрагментів культури – винахідництва, відкриття, нових ідей [3]. Основна риса другого етапу – це можливість для індивіда приймати або відкидати те, що йому пропонується культурою, це також можливість дискусії і творчості. Тому інкультурація на етапі зрілості відкриває шлях для змін і сприяє тому, щоб стабільність не переросла в застій, а культура не тільки зберігалась, але й розвивалась. М. Херсковиць стверджує, що хоча інкультурація є головним механізмом стабільності і безперервності культури, вона не може бути повним повторенням попередніх поколінь. Результат інкультурації знаходиться в будь-якій точці континууму між точним засвоєнням культури новим поколінням і повною невдачею в її засвоєнні [4, 8].

В останні десятиліття ХХ ст. проблема інкультурації розширилась за рахунок досліджень процесів *аккультурації* – закономірностей «входження» людини в чуже культурне середовище [9]. Аккультурація – процес взаємовпливу культур, а також результат цього впливу, що характеризується сприйняттям однією з культур елементів іншої, а також виникненням нових культурних явищ. Великого значення набуває

вивчення *міжкультурної адаптації*, яка розуміється в широкому смислі як складний процес, завдяки якому людина досягає відповідності (сумісності) з новим культурним середовищем, а також результат цього процесу. Виділяють внутрішню сторону адаптації, що виражається у почутті задоволеності і повноти життя, і її зовнішню сторону, яка виявляється в участі індивіда в соціальному і культурному житті нової спільноти.

Отже, проблема інкультурації є багатоаспектною і міждисциплінарною. Соціальна психологія у вивченні інкультурації робить акцент на трансляції в процесі соціалізації культурних цінностей, моделей поведінки, способів соціальної категоризації тощо від однієї культурної групи до іншої. Якщо розглядати передачу культури від одного покоління до іншого в межах одного культурного етносу, то зміст поняття «інкультурація» буде співпадати зі змістом поняття «соціалізація». Це свідчить про те, що ці два поняття відображають різні сторони одного й того ж феномену – процесу, завдяки якому людина входить у світ людей.

Наукові підходи в дослідженні проблеми інкультурації. Феномен інкультурації є міждисциплінарним, проте найбільше вивчається у культур-антропології. Особливості та закономірності інкультурації досліджуються на груповому, етнічному та особистісному рівнях. Розширення в останні роки досліджень процесу інкультурації у різних напрямках (аккультурації, міжкультурної адаптації) пояснюється поліетнічністю більшості сучасних країн, а також посиленням процесів міграції, що змушує розглядати питання соціально-психологічної адаптації представників груп етнічної меншості як важливу соціальну проблему [10]. Проблемою інкультурації почали займатись у другій половині XIX ст. американські етнографи У.Х. Хоумз, Дж. Боас, У.Дж. Макджі та ін., хоча активно дослідження інкультурації стали здійснюватись лише у 20-30 рр. XX ст. у зв'язку з вивченням міжкультурної адаптації (М. Мід, М. Уїлсон, А. Лессер, І. Шапера, Р. Лоуї, Л. Снайер, Р. Турнвальд, Б. Малиновський, М. Херсковиць, Р. Редфілд та Р. Лінтон) [2, 3, 6, 8, 9].

Загалом, у науці сформувались три теоретичні підходи до вивчення інкультурації: перший – пов'язаний з теоріями соціальної ідентифікації, який приділяє основну увагу сприйманню себе і оточуючих; другий – це підхід з точки зору наuczіння, який приділяє основну увагу процесам освоєння культурно-специфічних навичок, необхідних для виживання та успіху в новому оточенні; третій підхід пов'язаний з психологічними моделями стресу, його подолання і застосовується для вивчення переміщення людини в іншу культуру та адаптацію до неї.

Аналіз сутності процесу інкультурації. Виходячи з традиції, яка склалась в соціальній психології, ми аналізуємо сутність феномену інкультурації через аналіз змістовних характеристик таких його структурних складових як когнітивна, афективна та конативна.

Когнітивна складова інкультурації визначається сприйманням мігрантами та переселенцями культури середовища, в якому вони опинилися. Питання сприймання представників іншої культури досліджувалось американськими етнографами ще у 20-30-рр. XX ст. у зв'язку з вивченням впливу «білої» американської культури на індіанців та чорношкірих американців (М. Мід, М. Уїлсон, А. Лессер, І. Шапера, Р. Лоуї, Л. Снайер, Р. Турнвальд, Б. Малиновський, М. Херсковиць, Р. Редфілд та Р. Лінтон) [8]. Результатом цих досліджень стало виділення донорської та реципієнтської групи в культурному контакті. М. Херсковиць виявив, що реципієнтна культура відбирає елементи культури в «культурному фокусі», адаптуючи, відкидаючи або синкретизуючи їх [6,8]. Р. Лінтон зазначив, що домінуюча спільнота примусовим шляхом спричиняє «прямі культурні зміни» підлеглої спільноти, тоді як сама вільно обирає напрям культурного розвитку [8]. Взаємовідносини культури походження і культури контактів є складною проблемою як для тимчасових переселенців, так і для мігрантів, успішне вирішення якої є важливим компонентом адаптації. Не існує єдиного рецепту, за яким можливо було б вирішити всі питання, які виникають у зв'язку з цією проблемою. Очевидно, що для тих, хто опинився в середовищі нової культури, стосунки з представниками місцевої або домінуючої групи населення будуть визначатися не тільки ставленням мігрантів до культури, яка приймає, але й ставленням місцевих мешканців до мігрантів. Йдеться про стереотипи, забобони по відношенню до переселенців, мігрантів і біженців.

Концептуальну основу для аналізу цих питань дає теорія соціальної ідентичності, запропонована Дж. Теджфелом. Соціальна ідентифікація базується на таких процесах, як соціальна категоризація і соціальне порівняння, тобто, в її основі існує визнання того, що існують різні «свої» і «чужі» групи, що їх можна порівнювати і що бажані або небажані результати таких порівнянь можуть впливати на самооцінку. Дж. Теджфел стверджує, що упередження у стосунках між членами груп – неминучий наслідок соціальної ідентифікації. Теджфел розглядає компенсаторні реакції груп, які опиняються у несприятливому стані. Ці реакції включають заміну «ми-групи», використання когнітивних стратегій для перегляду соціальних порівнянь і колективні соціальні дії. Згідно Дж. Теджфелу, фаворитизм по відношенню до «своєї» групи може виражатись більш явно у домінантній групі або у тих, хто володіє політичною, соціальною або економічною владою [9, с. 668-669]. Соціальна психологія стереотипів надає багато свідчень виявлення фаворитизму по відношенню до «ми-групи» представників домінуючих груп населення суспільства, яке приймає. Зокрема, досліджуючи наявність фаворитизму у міжгруповій взаємодії, американський соціальний психолог Й. Георгас (1998) наводить такі відомості: греки вважають, що вони більш працелюбні, надійні і

порядні, ніж не-греки, але оцінка греків-репатріантів займає проміжне місце між стереотипною оцінкою грека і не-грека. Було також доведено, що негативні стереотипи стосовно «чужої» групи пов'язані з упередженням. Зокрема, американський соціальний психолог У. Стефан підтвердив це у дослідженнях упереджень по відношенню до марокканських мігрантів у Іспанії, російських іммігрантів в Ізраїлі і мексиканських іммігрантів у США [9, с. 669].

В основі **афективної складової** лежать афективні реакції, пов'язані з відчуттям благополуччя або задоволення в процесі крос-культурного переміщення. З емоційною реакцією на нове культурне середовище перш за все пов'язують міжкультурну адаптацію. Не дивно, що першими – і дуже давно – звернули увагу на цей аспект інкультурації психіатри, які вивчали невротичні та психосоматичні розлади, відхильну і злочинну поведінку, пов'язуючи її з неадаптованістю людини в чужій культурі. Зокрема, хворобу туги за Батьківщиною, яку називають ностальгією, почали вивчати ще у ХУІІ ст. Можливі афективні зміни в зв'язку з пристосуванням до нового культурного середовища вивчаються сучасними культур-антропологами за допомогою таких понять як «культурний шок», «шок переходу», «культурна втома». Поняття «культурний шок» було введено американським антропологом К. Обергом [5], який виходив з ідеї, що входження в нову культуру супроводжується неприємними відчуттями – втрати друзів і статусу, здивування і дискомфорту при усвідомленні відмінностей між культурами, плутаниною в ціннісних орієнтаціях, соціальній і особистісній ідентичності. Симптоми культурного шоку є різноманітними: постійне хвилювання про якість їжі, питної води, чистоти посуду, постіль, страх перед контактом з іншими людьми, загальна тривожність, недостатня впевненість у собі, безсоння, почуття виснаженості, зловживання алкоголем і наркотиками, психосоматичні розлади, депресія, спроби самогубства. Відчуття втрати контролю над ситуацією, власної некомпетентності і невиконання очікувань можуть виражатись у приступах гніву, агресивності і ворожості у ставленні до представників країни перебування, що зовсім не сприяє гармонічним міжособистісним взаєминам. Найчастіше культурний шок має негативні наслідки, але дехто з дослідників (Г. Беррі) вбачають у ньому деякі позитивні моменти – оцінка проблем та їх подолання. Більшість науковців проблему культурного шоку розглядають в контексті «кривої процесу адаптації». Так, Г. Триандіс виділяє п'ять етапів процесу адаптації «візитерів». Перший – «медовий місяць» – характеризується ентузіазмом, хорошим настроєм і великими очікуваннями. На другому етапі адаптації незвичне соціальне середовище починає здійснювати свій негативний вплив. Окрім зовнішніх обставин (мешкання, транспорт, кримінал) у новій для людини культурі на неї впливають і психологічні фактори: почуття взаємного нерозуміння з місцевим населенням і неприйняття ним. Це призводить до розчарування. На третьому етапі симптоми культурного шоку можуть досягати критичної точки, що виявляється в хворобах і почутті безпомічності. Ті, хто не зміг адаптуватись до нового середовища, повертаються додому раніше запланованого терміну. Проте найчастіше «візитери» долають культурні відмінності – вивчають мову, знайомляться з місцевою культурою. На четвертому етапі депресія повільно змінюється оптимізмом, людина починає почуватись більш впевненою і більш інтегрованою у життя суспільства. П'ятий етап характеризується повною адаптацією, яка розуміється як відносно стабільні зміни індивіда у відповідь на вимоги середовища [8].

Поведінкова складова інкультурації пов'язана зі спрямованістю та стратегіями засвоєння культури народу країн переселення. Іммігранти і біженці прагнуть зазвичай засвоїти нові моделі поведінки і набути нових навичок, однак, настанови та цінності змінюються не так швидко. Є емпіричні дослідження, що підтверджують це, зокрема, дослідження австралійського вченого Д. Розенталя, який порівнював австралійців грецького походження, австралійців англійського походження із греками. Він показав, що поведінкою австралійці грецького походження більше схожі на англо-австралійців, проте ціннісні орієнтації у австралійців грецького походження більш близькі до ціннісних орієнтацій греків [9, с.667]. До речі, представники суспільства, яке приймає мігрантів, позитивно ставляться до збереження мігрантами своїх культурних традицій (харчування, музика, одяг) і більш насторожено – до збереження ціннісних орієнтацій, які суперечать їх власним. Зміни в процесі акультурації стосуються багатьох сторін, проте найбільш фундаментальні зміни пов'язані з культурною ідентичністю, яка більшою мірою у порівнянні з іншими індикаторами поведінкової складової визначає стратегію щодо засвоєння культури нового середовища. У самому спрощеному вигляді етнічна або культурна ідентифікація включає усвідомлення, категоризацію або самоідентифікацію індивіда як члена етнокультурної групи. Ідентифікація має також інший аспект: вона пов'язана з самоствердженням, гордістю і позитивною оцінкою групи, до якої належить індивід. У цьому аспекті потрібно брати до уваги певний характер поведінки, притаманний даній етнокультурній групі, певні ціннісні і традиційні орієнтації.

Існує три моделі описання та інтерпретації зміни культурної ідентичності. Перша - модель асиміляції. Відповідно з нею, інкультурація передбачає відмову від ідентифікації з успадкованою культурою свого народу і ідентифікацію з новою культурою через засвоєння особливостей, цінностей, настанов і поведінки місцевого населення. Друга модель передбачає бікультурний підхід, за яким ідентифікація з рідною і новою культурою збалансовані, не суперечать одна одній і сприяють формуванню соціальної ідентичності іммігрантів та біженців. Бікультурний варіант розглядається як проміжний між асиміляцією та

сепаратизмом. Третя модель – її особливістю є концептуалізація успадкованої і нової культурної ідентичності як незалежних або ортогональних доменів [9, с.663- 664].

Особливості типу крос-культурного процесу в залежності від конфігурації структурних компонентів інкультурації. Згідно зі системно-структурним методом дослідження, тенденції розвитку інкультурації як соціально-психологічного феномену визначаються особливістю взаємозв'язку його структурних компонентів, їх конфігурацією. Спираючись на існуючі дослідження соціалізації особистості (зокрема, вивчення соціалізації особистості як формування її ідентичності), нами зроблено припущення, що системотворчим компонентом в процесі інкультурації (аккультурації) є конативний, що знаходить виявлення в його індикаторі, який визначається ідентифікацією особистості з новою культурою. Це припущення перекикається з висновками досліджень В.О. Васютинського стосовно визначення ідентичності деякими етнічними меншинами в Україні (зокрема, росіянами), які мають проблеми з соціальною адаптацією до культури титульного етносу. В зарубіжній культур-антропології питання типів міжкультурної адаптації розглядається давно. Наприклад, в дослідженнях Г. Беррі йдеться про те, що перед тимчасовими поселенцями, іммігрантами та біженцями постають два основних питання, які стосуються ідентичності з успадкованою культурою і відносин з оточуючими: «Чи варто зберегти мою культурну спадковість?» і «Чи варто підтримувати відносини з іншими групами?». Оскільки можна дати дві відповіді на два питання, то це дозволяє виділити чотири позиції або стратегії, які стосуються засвоєння нової культури: *інтеграцію, сепарацію, асиміляцію та маргіналізацію* [9, с.664]. Позитивна відповідь на обидва питання буде відповідати інтеграції; негативна відповідь на обидва запитання означатиме маргіналізацію; якщо на перше запитання буде позитивна відповідь, а на друге – негативна, то це означатиме сепаратистську позицію; якщо на перше питання буде негативна відповідь, а на друге – позитивна, то це відповідатиме настанові на асиміляцію. Г. Беррі та його колеги довели, що інтеграція є бажаною стратегією серед тих, хто вливається у багатонаціональне суспільство. Погоджуючись з позицією Г.Беррі, вважаємо необхідним також звернути увагу на **фактори впливу на інкультурацію через зміни в ідентичності особистості.**

У дослідженнях західних культур-антропологів розглядається вплив віку, статі, рівень освіти, характеристики груп мігрантів (культурна схожість і мотивація переміщення в нову культуру: за бажанням, чи за вигнанням), характеристики суспільства, яке приймає мігрантів: монокультурне чи багатоманітність культур, вільну демократичну чи закриту соціально-культурну структуру [1, 9, с.667]. Так, зазначається, що молоді мігранти є більш лабільними, ніж старше покоління, вони швидко засвоюють норми і цінності нової культури. Особливо швидко адаптуються діти дошкільного віку, мабуть тому, що краще засвоюють мову. Гальмує асиміляцію переважне або виключне використання рідної мови. Гендерні відмінності погано дослідженні, проте є повідомлення, що хлопчики асимілюються швидше за дівчаток (чоловіки скоріше за жінок). Жінки ставляться до асиміляції більш негативно за чоловіків, вони мають більшу схильність до збереження ідентичності успадкованої культури. Дослідники цього питання пояснюють це тим, що в багатьох випадках жінки більш ізольовані від культури нового місця або не знають мови. Оскільки жінки навчають дітей народним звичаям, традиціям, то вони сприяють ідентифікації своїх дітей з нормами і цінностями успадкованої культури і вважаються її хранительками. Більш високий рівень освіти зумовлює більш глибоку ідентифікацію з новою культурою, а більш високий соціально-економічний статус сприяє пришвидшенню асиміляції іммігрантів і біженців. Фактором етнічної та культурної ідентичності є також якість і кількість культурних контактів. Чим більше здійснюється вплив нової культури, тим більш вираженою є адаптація. Тривале проживання в умовах нової культури зміцнює нову і послаблює успадковану культурну ідентичність. А ті, хто народився у новому культурному середовищі, асимілюється скоріше за тих, хто народився поза його межами. Важливим фактором адаптації до нової культури є обставини і характер міграції, особливо тривалість перебування у середовищі нової культури і добровільність крос-культурного переміщення. Тимчасові переселенці мають більш стійку ідентичність культурі походження і менш виражену ідентичність культурі контактів порівняно з тими, хто прибув надовго чи назавжди. Серед тих, хто змушений був емігрувати, асиміляція менш інтенсивна порівняно з тими, хто прагнув до переселення.

Висновки. Трикомпонентна модель інкультурації, представлена в даній статті, передбачає значною мірою універсальність інкультурації, якщо ми розглядаємо її як сукупність абстрактних положень. В реальному житті ми маємо справу з конкретною реалізацією цих положень, яка вносить значні корективи у особливості інкультурації як адаптації до культури. Проте, для ефективного крос-культурного розуміння потрібні як теорії загального характеру, так і деталі, що стосуються специфіки певної сфери, в якій відбувається соціальна адаптація людини до культури.

Теоретичний матеріал, викладений у даній статті, наводить на думку про те, що головним у вирішенні проблем інкультурації є, по-перше, необхідність знань про існування культурних відмінностей спільнот, з якими взаємодіє людина (когнітивний компонент інкультурації); по-друге, люди повинні навчитись сприймати раціонально ті ситуації, які відчуваються ними як несправедливі, бо реакції можуть бути занадто гострими (афективний компонент) і можуть нести загрозу продуктивним міжкультурним відносинам; по-третє, найбільш важливим у адаптації до нової культури є формування ідентичності на

основі ідентифікації мігрантами культури народу, до якого вони прилучились (конативний компонент інкультурації). Об'єднання когнітивних, афективних та конативних факторів дає можливість описати і пояснити процес крос-культурної міграції та адаптації. Конкретизація цієї моделі можлива за допомогою емпіричного дослідження, що є важкою задачею через недостатність емпіричного інструментарію.

Перспективи подальшого розвитку проблеми інкультурації як соціалізації вбачаються саме у проведенні емпіричних досліджень на українських вибірках переселенців (тимчасових і постійних), етнічних меншинах (різних типах - інтегрованих, асимільованих, маргіналізованих, сепарованих). Актуальним є питання того, як емоційна травма, що передувала міграції, впливає на адаптацію сімей біженців після переселення на нове місце, або як експатріанти, які займаються бізнесом, вчаться справлятися з новим для них культурним контекстом тощо. Вирішення цих питань в українському поліетнічному просторі є вельми актуальним.

Список використаних джерел

1. Бест Д., Уильямс Дж. Гендер и культура./ Дебора Бест и Джон Уильямс // Психология и культура / Под ред. Д. Мацумото - Спб.: Питер, 2003. - с.316- 355.
2. Здравомыслов А. Г. Этнополитические процессы и динамика национального самосознания россиян / А.Г. Здравомыслов // Социологические исследования. - 1996.- № 12.- С.23-32.
3. Кассирер Э. Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры ./Э.Кассирер // Проблема человека в западной философии - М.: Прогресс,1988.- С. 3-30.
4. Кашима Й. Культура и социальная культурная деятельность: к социальной психологии культурной динамики / Йошихиса Кашима // Психология и культура / Под ред.Д. Мацумото. - Спб: Питер, 2003. - с. 516- 574.
5. Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего / Майкл Коул. - М.: «Когито-Центр», Издательство «Институт психологии РАН», 1997. - с. 55 - 88.
6. Мид М. Культура и мир детства ./ М.Мид.- М.: Наука, 1988. - с.6 - 87.
7. Москаленко В.В. Соціалізація як інкультурація. / В.Москаленко. // Соціалізація особистості: монографія / В.Москаленко - К.: Фенікс, 2013. - с.172 - 183
8. Стефаненко.Т.Г. Этнопсихология./ Т.Г. Стефаненко - М.: Институт психологии РАН, «Академический проспект», 1999. - 320 с.
9. Уорд К. Азбука аккультурации./ Колин Уорд // Психология и культура / Под ред.Д.Мацумото - Спб.: Питер, 2003. - с.656- 709.
- 10.Фрейнкман-Хрусталева Н. С, Новиков А.И. Эмиграция и эмигранты: История и психология. СПб: Государственная академия культуры, 1995. - с. 111-148.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Best D., Uil'jams Dzh. Gender i kul'tura./ Debora Best i Dzhon Uil'jams //Psihologija i kul'tura / Pod red.D.Macumoto.- Spb.: Piter, 2003. - s.316- 355.
2. Zdravomyslov A. G. Jetnopoliticheskie processy i dinamika na-cional'nogo samosoznaniya rossijan / A.G.Zdravomyslov // Sociologicheskie issledovanija. - 1996.- № 12.- S.23-32.
3. Kassirer Je. Opyt o cheloveke: Vvedenie v filosofiju chelovecheskoj kul'tury.-/Je.Kassirer // Problema cheloveka v zapadnoj filosofii. M.: Progress,1988.- s 3-30.
4. Kashima J. Kul'tura i social'naja kul'turnaja dejatel'nos': k social'noj psihologi kul'turnoj dinamiki. / Joshihisa Kashima // Psihologija i kul'tura/ Pod red.D.Macumoto. Spb: Piter, 2003. - s.516- 574.
5. Koul M. Kul'turno-istoricheskaja psihologija: nauka budushhego. / Majkl Koul. - M.: «Kogito-Centr», Izdatel'stvo «Institut psihologii RAN», 1997. - s. 55 - 88.
6. Mid M. Kul'tura i mir detstva ./ M.Mid.- M.: Nauka, 1988. - s.6 - 87.
7. Moskalenko V.V. Sotsializatsiya yak inkul'turatsiya./ V.Moskalenko. // Sotsializatsiya osobystosti: monohrafiya./ V.Moskalenko. - K.: Feniks, 2013. - s.172 - 183.
8. Stefanenko.T.G. Jetnopsihologija./ T.G.Stefanenko. - M.: Institut psihologii RAN, «Akademicheskij prospekt», 1999. - 320 s.
9. Uord K. Azbuka akkul'turacii./ Kolin Uord // Psihologija i kul'tura / Pod red.D.Macumoto. Spb.: Piter, 2003. - s.656- 709.
10. Frejnkman-Hrustaleva N. S, Novikov A.I. Jemigracija i jemigran-ty: Istorija i psihologija. SPb: Gosudarstvennaja akademija kul'-tura, 1995. - s. 111-148.

Moskalenko, V.V. Socialization as inculturation. The article deals with the phenomenon of inculturation. The author analyzes the characteristics of its structural components of inculturation, discusses the links between the concepts of 'acculturation' and 'socialization' and defines the concepts of 'cultural transmission', 'cross-cultural adaptation' and 'acculturation' and their relationships. There are three theoretical approaches to studying inculturation: the first approach, which is based on the theories of social identity, focuses on the perception of self and others; the second approach, which is based on the theories of learning, focuses on the process of development of culturally-specific skills that are necessary for survival and success in the new environment; and the third approach, which is associated with psychological models of stress and stress-coping, is used in studying the movements into different cultures and adaptations to them. The author considers inculturation through the prism of the informative characteristics of its cognitive, affective and conative components. Due to the leading role of the cognitive component, it is concluded that the process of inculturation is largely determined by changes associated with cultural identity that determines the new cultural environment mastering strategy. In line with the configuration of the structural components of inculturation the author determines the types of cross-cultural environment and describes three models of cultural identity change. These include the assimilation model (according to which inculturation implies rejection of the identification with the

inherited culture of their nation and the identification with the new culture by assimilating the characteristics, values, attitudes and behaviors of the local population); the bicultural model (according to which the identification with the mother and the new culture is balanced, the old and the cultures do not contradict each other but contribute to the formation of social identity of immigrants and refugees); and the separatism model (which conceptualizes the inherited and new cultures as independent or orthogonal domains).

Keywords: socialization, immigration, migrants, inculturation, cultural transmission, acculturation, intercultural adaptation, integration, assimilation, separation, marginalization.

Відомості про автора

Москаленко Валентина Володимирівна – доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Київ, Україна.

Moskalenko, V.V., Dr., Prof., chief researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S.Kostiuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: moskavv@ukr.net

УДК 316.6:159.9

Низовець О.М.

УМОВИ ТА ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Низовець О.М. Умови та чинники соціально-психологічної підготовки до звільнення неповнолітніх засуджених. У статті представлено соціально-психологічну підготовку до звільнення неповнолітніх засуджених як систему умов та чинників, що сприяють відновленню позитивних соціальних зв'язків та стосунків неповнолітніх осіб, розвитку в них соціально корисних умінь і навичок, необхідних для повернення в суспільство та повноцінного існування в ньому.

Ключові слова: ресоціалізація, соціально-психологічна підготовка, довіра, щирість, діалог, неповнолітній засуджений, соціально-психологічна компетентність.

Низовець Е.Н. Условия и факторы социально-психологической подготовки к освобождению несовершеннолетних осужденных. В статье социально-психологическая подготовка рассматривается как система условий и факторов, способствующих восстановлению позитивных социальных связей и взаимоотношений несовершеннолетних, развитию у них социально полезных умений и навыков, необходимых для возвращения в общество и полноценного существования в нем.

Ключевые слова: ресоциализация, социально-психологическая подготовка, доверие, искренность, диалог, несовершеннолетний осужденный, социально-психологическая компетентность.

Постановка проблеми. При звільненні з виховної колонії неповнолітній засуджений потрапляє в нові для себе умови проживання. Звичне, повсякденне існування в колонії стає неможливим, а нове, вільне життя, наповнене специфічними труднощами, до подолання яких він не завжди готовий. Для вихованців така зустріч із свободою нерідко стає несподіваною і викликає реакції, неадекватні до вимог норм моралі та права. Засуджений починає неправильно оцінювати свою поведінку та вчинки інших людей, і як наслідок – неправильно діяти, що може призвести до повторного потрапляння за ґрати. З метою сприяння переходу вихованця до життя в суспільстві, його необхідно підготувати як до самого факту звільнення, так і до вирішення конкретних завдань, з якими йому доведеться зустрічатися. Саме тому актуальним постає дослідження проблеми соціально-психологічної підготовки до звільнення неповнолітніх засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки до звільнення засуджених розглядається в контексті їх ресоціалізації у виправних закладах у роботах О. Глоточкіна, М. Єнікеєва, В. Медведєва, В. Синьова, О. Ушатікова, Г. Шиловської та ін. Її розглядають як мету (Ю. Дмитрієв, Б. Казак), сутність (М. Фомін, М. Рибак), механізм (О. Караман) та результат (В. Сулицький, В. Проскура) процесу ресоціалізації, ефективність якого залежить від комплексності і своєчасності проведеної роботи з підготовки до звільнення засуджених (С. Шатілов).

Підготовка до звільнення засудженого має багатовидову структуру і включає в себе: правову (В. Сулицький, В. Шмідт), моральну (Ю. Дмитрієв, Б. Казак), медично-оздоровчу (В. Сулицький, Т. Журавель); освітню (О. Беца, В. Кривуша, В. Синьов, Г. Радов), професійну (Ю. Дмитрієв, Б. Казак, В. Шмідт), соціальну (В. Коновалова, В. Шепітько) та психологічну (О. Глоточкін, М. Дебольський, Ю. Дмитрієв, М. Єнікеєв, Б. Казак, Н. Крейдун, В. Пірожков, В. Сулицький, С. Хачатурян) підготовку. Соціально-психологічні аспекти підготовчого процесу розглянуто в контексті соціально-психологічної допомоги засудженим в активізації їхніх адаптивних можливостей (В. Сулицький); соціально-психологічної